

УДК 658:330.341.1:338.439

Г. В. Осовська,
к. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту організацій,
Житомирський національний агроекологічний університет
А. О. Фещенко,
асистент кафедри менеджменту організацій,
Житомирський національний агроекологічний університет

ТЕХНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ

G. Osovska,
Ph.D., professor, manager of department of management organization, Zhytomyr National Agroecological University
A. Feshhenko,
lecturer assistant of management organization, Zhytomyr National Agroecological University

TECHNOLOGICAL INNOVATION AS A FACTOR IN THE EFFECTIVE DEVELOPMENT ENTERPRISE OF THE FOOD INDUSTRY

У статті обґрунтовано визначення сутності технологічних інновацій. Запропоновано систему індикаторів необхідності впровадження підприємством технологічних інновацій. Зазначений перелік індикаторів не може вважатися вичерпним. У різних галузях і в конкретних соціально-економічних умовах він може доповнюватися чи деталізуватися. Однак в якості загально-методичного підходу вказана система індикаторів може бути застосована до будь-якого суб'єкта господарювання, у т.ч. й підприємств харчової галузі.

Запропоновано класифікацію технологічних інновацій, яка передусім пов'язана з їх сутнісним наповненням, причинами і спрямованістю здійснення.

The definitions of the essence of technological innovations are concentrating in the article. Indicator's systems of needed implement technological innovations are introduced here. This list of indicators cannot be considered exhaustive. In different directions and specific socio-economic conditions it can be added or detailed. However, this system of indicators in quality of general-methodic approach can be used for any entity and food direction to be exact.

Proposed classification of technological, what is connected with their essential contents, reasons and orientation and implementation.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, технологічні інновації, державне регулювання, харчова промисловість.

Key words: innovation, innovation activity, technological activities, state regulation, food production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для більшості економічно розвинених країн світу, у т.ч. й для України, нині характерне зростання вимог споживачів до якості та асортименту товарів і послуг, посилення конкуренції між виробниками, постійна поява на ринку нових видів продукції вітчизняного чи іноземного виробництва тощо. За таких умов перевагу у конкурентній боротьбі передусім отримують підприємства, схильні до системного впровадження інновацій. Саме інноваційну активність

підприємства можна вважати одним з головних індикаторів потенціалу розвитку суб'єкта господарювання як у поточному періоді, так і в стратегічному плані.

Звичайно, для кожного суб'єкта господарювання інноваціями можуть бути різні види змін у технічному або технологічному забезпеченні, асортименті продуктованих товарів чи послуг, способах реалізації продукції тощо. Однак існує ряд спільних ознак, за якими ті чи інші зміни відносять до категорії інновацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Узагальнені підходи до визначення поняття "інновація" знайшли відображення і в ряді діючих нормативних актів. Так, Закон України "Про інноваційну діяльність" трактує інновації як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [2]. Відповідно до міжнародних стандартів, що були розроблені для координації робіт зі збору, обробки й аналізу інформації про науку й інновації, та отримали назву "Порадник Фраскати" (документ, прийнятий Організацією економічного співробітництва і розвитку в 1993 р.), інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у вигляді нового чи удосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового чи удосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності, чи в новому підході до соціальних послуг [1, с. 90—91].

На думку окремих дослідників, технологічні нововведення являють собою, передусім, зміни у засобах і методах організації виробництва. Вони передбачають нові технології виробництва традиційних, удосконалених чи принципово нових продуктів, упровадження інформаційних систем, нових джерел енергії. Більше того, наголошують О. Шевлюга і О. Олефіренко, технологічні інновації мають значний вплив на інші види інновацій, вони є елементом, який пов'язує між собою інші види інновацій [5, с. 39].

В економічній літературі наголошується, що до технологічних інновацій не належать продукти, модифіковані незначною мірою (наприклад, з використанням нових смакових добавок до продукції старого асортименту), освоєння підприємством продукції, нової для нього, але вже давно відомої на ринку збуту, а до процесових інновацій — придбання машин і устаткування традиційних моделей. При цьому зазначається, що інноваційною вважається тільки продукція, що була заново впроваджена, зазнала істотних технологічних змін або вдосконалювалася протягом останніх трьох років [3]. У зазначених підходах простежується певне протиріччя: спочатку наголошується на неправомочності віднесення до технологічних інновацій підприємства освоєння ним виробництва видів продукції, які вже існують на ринку, а

потім заново впроваджену у виробництво продукцію автор називає інноваційною.

Подібні протиріччя зустрічаються у багатьох публікаціях. Їх подолання, на нашу думку, полягає у чіткому визначенні об'єкта дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета даного дослідження в полягає в дослідженні поняття технологічних інновацій та їх впливу на ефективність розвитку підприємств харчової галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Проаналізувавши існуючі підходи до визначення поняття "інновація", в рамках даного дослідження під інновацією у подальшому розумітимемо здійснювані на підприємстві нововведення технічного, технологічного, управлінського, продуктового, збутового або іншого характеру, які створюють позитивний ефект для суб'єкта господарювання в економічній, соціальній чи екологічній сфері. Позитивні наслідки впровадження інновацій можуть відчуватися як у поточному періоді, так і мати довгостроковий характер, що передбачає тривалий термін окупності. Незалежно від тривалості впливу інновацій, основними ефектами від їх впровадження переважно є підвищення конкурентоспроможності підприємства, покращення його здатності протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища, підвищення продуктивності праці, розширення асортименту і якості продукції тощо.

Водночас, впровадження інновацій не повинне розглядатися як певна самоціль, як своєрідна данина моді. Менеджмент підприємства має обирати ті види інновацій, які даватимуть реальний економічний, екологічний, соціальний чи інший ефект для конкретного суб'єкта господарювання. До того ж, впровадження переважної більшості видів інновацій потребує від підприємства певних (іноді досить значних) фінансових чи матеріальних витрат, які протягом визначеного періоду мають окупитися.

На сьогоднішній день відсутнє єдине трактування категорії "технологічні інновації". Державний комітет статистики України при заповненні підприємствами статистичної звітності пропонує відносити до технологічних інновацій діяльність підприємства, пов'язану із розробкою та впровадженням як технологічно нових, так і значно технологічно удосконалених продуктів (продуктові інновації) і процесів (про-

цесові інновації) [5]. При цьому вважається, що технологічні зміни мають місце в тому разі, якщо проектно-конструкторська характеристика продукції змінюється таким чином, що споживач у результаті отримує можливість задоволення як нових, так і традиційних потреб, але вже в значно кращій якості. Інновація вважається упровадженою, якщо вона (її результати) потрапила на ринок чи використовується у виробничому процесі [4].

Зазначений вплив технологічних нововведень на інші види інновацій учені пояснюють тим, що нова прогресивна технологія виробництва дозволяє створити новий продукт або вдосконалити існуючий при застосуванні достатньої науково-технічної бази, нових матеріальних ресурсів, що є неможливим при використанні старої (традиційної) технології. Технологічні інновації впливають і на організаційно-управлінські: організаційна структура стає більш гнучкою, стиль керівництва — демократичним, використовуються нові методи управління підприємством, можливий новий підбір кадрів, готових до інновацій, і взагалі враховуються інтереси всіх учасників інноваційного процесу з можливістю коригування запланованих рішень.

Вплив технологічних інновацій на ресурсні пояснюють тим, що у будь-якому разі нова технологія виробництва ґрунтується на використанні нових ресурсів чи значно удосконалених аналогів, або ж спрямована на більш ефективний видобуток старих ресурсів чи на видобуток принципово нових, тих, що не підлягали видобутку за відсутності технічної можливості. Підприємство, яке впроваджує технологічні інновації, орієнтується на нові ринки збуту, часто виходить за межі національного рівня [2, с. 40].

Якщо мова йде про економіку окремого суб'єкта господарювання, то цілком виправдано вважати інновацією освоєння ним нової технології виробництва вже існуючої на ринку продукції або технології виробництва нового виду продукції. Звичайно, якщо об'єктом дослідження обрано галузь чи національну економіку, то для їх рівня продукт чи технологія вважатимуться інноваційними лише на момент їх першої появи. Для конкретного підприємства більшого значення набуває пошук відповіді на питання не про те, чи існують аналогічні технології у його конкурентів, а чи будуть економічно виправданими його інвестиції у придбання і освоєння таких технологій.

Враховуючи вищенаведене, є підстави сформулювати авторський підхід до того, що ми бу-

демо розуміти під терміном "технологічні інновації". Технологічні інновації — це вкладання підприємством фінансових чи інших ресурсів в удосконалення існуючих на підприємстві технологій або впровадження нових для даного суб'єкта господарювання технологій. При цьому не має особливого значення джерело походження інновацій: підприємство може купувати технологію у своїй країні чи за кордоном або може самостійно фінансувати заходи з розробки чи модернізації технологій. В останньому випадку суб'єкт господарювання може виступати на ринку інновацій не лише покупцем, але й продавцем.

На нашу думку, технологічні інновації можна розглядати у вузькому і широкому значеннях. У вузькому — це модернізація конкретного технологічного процесу чи його етапу. Необхідність впровадження таких інновацій може бути зумовлене фізичним чи моральним зносом конкретних видів обладнання, неспроможністю певних технологічних етапів підтримувати загальну інтенсивність процесу виробництва, потребами змінити рівень якості, вид упаковки, спосіб зберігання продукції або необхідністю внесення інших подібних технологічних удосконалень. Іншими словами, технологічні інновації у вузькому розумінні стосуються виключно технології виробництва, зберігання чи транспортування продукції і не потребують обов'язкових інноваційних змін в інших сферах діяльності суб'єкта господарювання.

У широкому розумінні технологічні інновації можуть являти собою сукупність різних видів інновацій, які необхідно здійснити, щоб запровадити на підприємстві нову технологію. В такому випадку поява на підприємстві нової технології може призвести до створення нових для даного виробника видів продукції (асортиментна або товарна інновація), продаж нових видів продукції може потребувати не застосовуваних раніше цим підприємством способів реалізації товарів чи послуг (маркетингова інновація), для виробництва такої продукції потрібно освоїти нові джерела постачання сировини (логістична інновація), може виникнути потреба у реорганізації чи удосконалення процесів управління технологічними процесами (управлінська інновація), освоєння нового виробництва може бути пов'язане з впровадження заходів у сфері охорони довкілля (екологічна інновація) тощо. Таким чином, технологічні інновації стають своєрідним "локомотивом" інтенсифікації інноваційної діяльності підприємства в цілому, можуть ставати чинником пришвидшення переходу суб'єкта господа-

рювання на новий якісний рівень розвитку.

Разом з тим, очікувати позитивного ефекту від певного виду інновацій чи їх сукупності підприємство може лише після їх впровадження. Щоб конкретна інноваційна діяльність суб'єкта господарювання виявилася ефективною, мають бути, як мінімум, дотримані наступні умови:

а) підприємство має обрати саме ті види інновацій, які найбільше підходять для вирішення конкретних завдань (проблем); б) інновація має впроваджуватися у потрібний час і в оптимальний спосіб; в) обсяги витрачених зусиль, часу і коштів на впровадження інновацій повинні бути адекватними очікуваному економічному, соціальному чи екологічному ефекту. Порушення вказаних принципів, на нашу думку, ставить під сумнів доцільність самого факту здійснення тих чи інших інновацій.

Саме тому вважаємо за доцільне запропонувати систему індикаторів необхідності впровадження підприємством технологічних інновацій (рис. 1).

Звичайно, зазначений перелік індикаторів не може вважатися вичерпним. У різних галузях і в конкретних соціально-економічних умовах він може доповнюватися чи деталізуватися. Однак в якості загально-методичного підходу вказана система індикаторів може бути застосована до будь-якого суб'єкта господарювання, у т.ч. й підприємств харчової галузі.

Впровадження технологічних інновацій як засобу оптимізації поточної діяльності та підтримання рівня досягненої ефективності є елементом операційного менеджменту, особливо актуальним для виробничих підприємств. Для суб'єктів господарювання галузей харчової промисловості такі інновації передусім є актуальними у сфері управління якістю (перехід на міжнародні стандарти якості, впровадження прогресивних систем управління якістю на підприємстві тощо), передпродажної підготовки продукції (нові види упаковки, захист продукції від підробки, збільшення термінів зберігання продукції і т.п.), зберігання і транспортування продукції тощо. За таких умов тех-

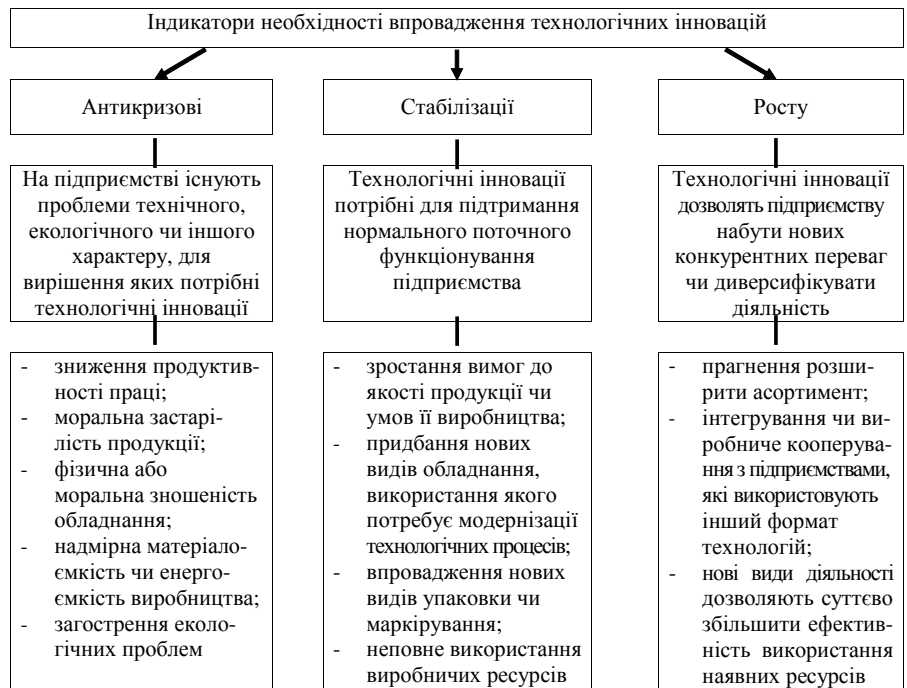

Рис. 1. Система індикаторів потреб у впровадженні технологічних інновацій

Джерело: власні дослідження.

нологічні інновації часто мають поєднуватися з іншими видами інновацій для отримання синергетичного ефекту або, як мінімум, для запобігання значним відмінностям у рівні організації, технічного чи технологічного забезпечення на різних стадіях виробничого процесу чи між різними структурними підрозділами підприємства. При поєднанні різних інновацій мають узгоджуватися час їх впровадження і очікуваний ефект.

Потреби у впровадженні технологічних інновацій для реалізації стратегії розвитку підприємства мають, як правило, передбачатися при формуванні самої стратегії. В даному випадку інновації передусім спрямовані на освоєння виробництва нових видів продукції, розширення існуючого асортименту товарів чи послуг підприємства, впровадження нових видів господарської діяльності, полегшення процесів інтеграції чи кооперації з іншими суб'єктами господарювання тощо. Такі технологічні інновації можна вважати стратегічними, відповідно довгостроковим очікується і ефект від їх впровадження.

Таким чином, підприємство може впроваджувати технологічні інновації планово і вимушено, очікувати від їх реалізації швидкого чи довгострокового ефекту, ці інновації можуть стосуватися конкретної технологічної операції чи діяльності підприємства в цілому тощо. Однак у будь-якому випадку ініціатори і суб'єкти

впровадження технологічних інновацій повинні враховувати їх специфічні риси. Такими рисами, на нашу думку, можна вважати наступні:

1. Те, що для одних підприємств є технологічними інноваціями, для інших може бути давно минулим етапом. Особливо це повинні враховувати підприємства, які шляхом впровадження технологічних інновацій прагнуть досягти певних конкурентних переваг. Якщо існуючі чи потенційні конкуренти впровадили такі ж інновації раніше, то підприємство може зазнати прямих втрат часу та інвестованих коштів.

2. Більшість технологічних інновацій вимагає наявності відповідного обладнання і персоналу визначеної кваліфікації. У випадку відсутності вказаних ресурсів на підприємстві, вартість технологічної інновації для суб'єкта господарювання може суттєво зростати. Це навіть може стати причиною того, що від впровадження інновації доведеться відмовитися взагалі або, принаймні, на деякий час.

3. Деякі технологічні інновації пов'язані з конкретним видом продукції, інші пов'язані з багатьма видами чи виробництвом у цілому. В першому випадку перед впровадженням інновації доцільно максимально точно оцінити стадію життєвого циклу тієї продукції, для якої призначена технологічна новація, оскільки вкладення у нововведення повинні як мінімум встигнути окупитися. Якщо ж технологічна інновація стосується виробництва у цілому, то необхідно перевірити готовність до її впровадження на усіх технологічних етапах.

4. Інформація про технологічні інновації часто є комерційною таємницею, оскільки піонери у їх впровадженні часто отримують певні (іноді достатньо суттєві) конкурентні переваги. Недостатність чи закритість інформації про сутність та переваги інноваційних технологій може призводити до штучного завищення ціни на них для покупців або, навпаки, призводити до недостатнього ринкового попиту на ці технології. В першому випадку підприємство, придбавши технологію, не отримає очікуваного економічного ефекту від її впровадження; в другому випадку розробник (власник) інноваційної технології матиме труднощі у відшкодуванні вкладених на її створення коштів.

5. Технологічні інновації можуть стосуватися не лише виробництва, але й технології зберігання ресурсів чи готової продукції, їх переміщення в межах підприємства і транспортування до ринків збуту. Причому інновації саме в цих сферах можуть стати ключовим чинником здатності підприємства реалізовувати свою продукцію на певних ринках збуту. Передусім

це стосується продукції, яка потребує спеціальних температурних чи інших режимів для збереження своїх споживчих якостей, має дуже короткий термін реалізації тощо.

6. Впровадження технологічних інновацій може вимагати паралельного чи попереднього впровадження інших інновацій, причому як технологічних, так й інших їх видів. У такому випадку важливо забезпечити належну узгодженість дій між структурними підрозділами підприємства, досягти неконфліктності їх інтересів у сфері інноваційної діяльності, забезпечити своєчасне і достатнє за обсягом фінансування усіх інноваційних заходів. До того ж, при впровадженні взаємодоповнюючих інновацій завжди є ризик втрати ефективності одних інновацій при неефективному здійсненні інших.

Зазначені специфічні риси технологічних інновацій стосуються більшості галузей, підприємства яких використовують технологічні процеси. Однак, у кожній галузі може існувати своя специфіка впровадження таких інновацій та прояву ефектів від їх застосування. Існують такі специфічні ознаки і в галузях харчової промисловості, діяльність якої є предметом дослідження в дисертаційній роботі.

Перш за все необхідно наголосити на тому, що харчова промисловість об'єднує підприємства з достатньо широким спектром виробничих процесів: переробка молока, м'яса, виробництво консервів, цукру. Продукція таких підприємств характеризується широким, а в окремих випадках і дуже широким асортиментом. При цьому створення більшості асортиментних позицій вимагає застосування окремих технологій, кожна з яких може ставати потенційним об'єктом впровадження інновацій.

Також необхідно відмітити, що продукція підприємств харчової галузі призначена для безпосереднього споживання населенням, тому до такої продукції завжди посилені увага і підвищені вимоги з точки зору якості, умов виробництва, зберігання, транспортування, реалізації тощо. Відповідно, специфічні вимоги висуваються і до технологій, пов'язаних із створенням та реалізацією такої продукції. Посилення вимог до якості продукції харчової промисловості з боку національних чи міжнародних стандартів можуть ставати специфічним чинником необхідності впровадження підприємствами галузі технологічних інновацій.

Галузева специфіка безпосередньо впливає не лише на чинники чи умови впровадження технологічних інновацій, але й на їх види. Виділення видів технологічних інновацій, на нашу

думку, є важливим методичним моментом, оскільки дозволяє чіткіше відокремити інновації від інших форм удосконалення існуючих на підприємстві технологій. В економічній літературі до видів технологічних інновацій на підприємствах харчової промисловості відносять, зокрема, наступні:

— розробку та впровадження технологій зберігання сільськогосподарської продукції, що служить сировиною для виробництва продуктів харчування, які дозволяють збільшити термін зберігання сировини без втрати якості;

— застосування ресурсозберігаючих технологій, що характеризуються максимально корисним виходом продукції і мінімумом відходів, на основі сучасних методів обробки;

— удосконалення технологічних процесів з метою скорочення часу виробничого циклу, як мінімум, без втрати якості продукції;

— розробку та впровадження власних пакувальних ліній, що відповідає специфіці вироблених продуктів;

— вдосконалення тари, упаковки та способів перевезень [5].

Вважаємо, що вищезазначений перелік потребує доповнення. Зокрема технологічною інновацією можна вважати впровадження на підприємстві технології виробництва нового виду продукції. Така технологія може бути розроблена самим підприємством або придбана чи отримана на умовах франчайзингу у своїй країні чи за кордоном.

Освоєння технології виробництва нового сорту чи марки існуючого виду продукції також, на нашу думку, може вважатися технологічною інновацією у випадку, якщо воно пов'язане із суттєвими змінами термінів чи умов виробництва, змінює кількість чи послідовність технологічних процесів, потребує використання додаткового обладнання тощо. Як технологічну інновацію також можна розглядати введення в рецептуру існуючої продукції нового

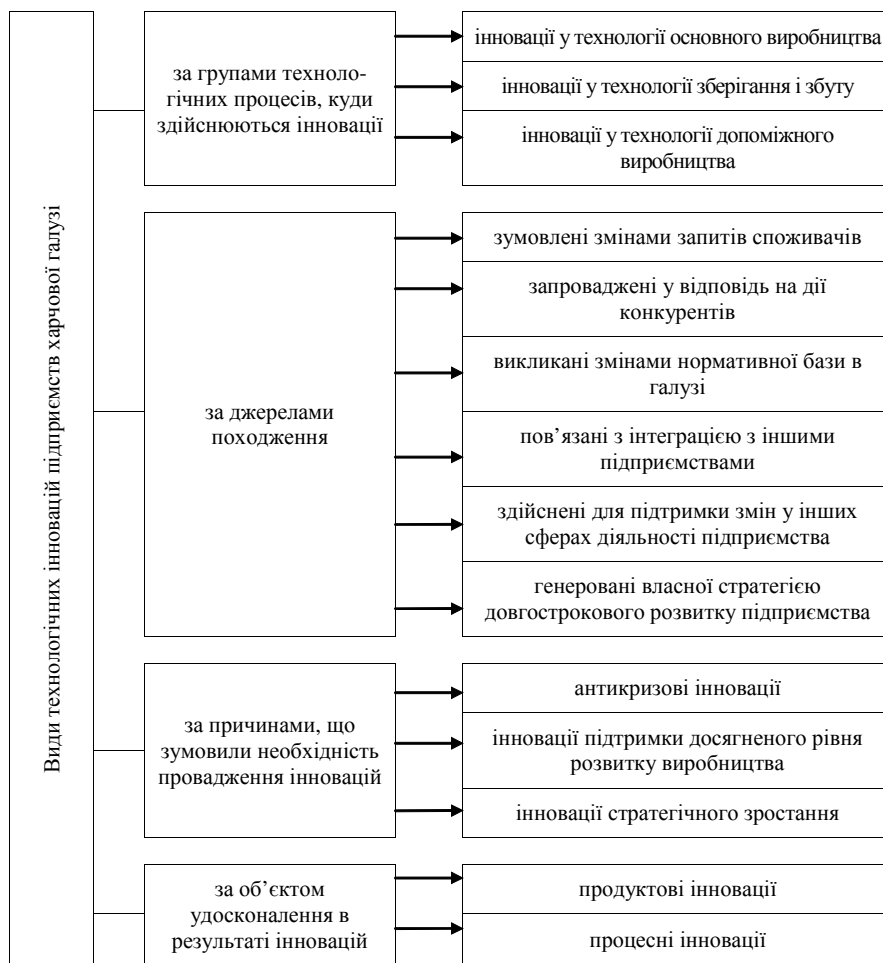

Рис. 2. Класифікація технологічних інновацій підприємств харчової промисловості

Джерело: власні дослідження.

інгредієнта, який змінює терміни чи інші умови існуючого технологічного процесу, подовжує терміни зберігання готової продукції, полегшує умови її зберігання чи транспортування. Інновацією також можна вважати перехід від ручної праці при виконанні певних технологічних процесів до механізованої або ж перехід від механізації виробництва чи його етапів до автоматизації.

Визначення сутності технологічних інновацій, індикаторів необхідності та специфічних рис їх впровадження на підприємствах харчової промисловості дозволяє перейти до узагальненої класифікації видів технологічних інновацій (рис. 2). Запропонована класифікація технологічних інновацій передусім пов'язана з їх сутністним наповненням, причинами і спрямованістю здійснення.

Незалежно від класифікаційної ознаки технологічних інновацій, можна виділити їх спільну ключову рису: усі технологічні інновації в першу чергу спрямовані на удосконалення певної

технології чи їх сукупності з метою отримання економічного, екологічного або соціального ефекту. Особливо актуальними питання доцільності, спрямованості та результативності технологічних інновацій є для високотехнологічних галузей, перелік яких з кожним роком зростає.

Технологічні інновації можна вважати одним з ключових чинників ефективності підприємств харчової промисловості на сучасному етапі. Вибір конкретних видів впроваджуваних інновацій у кожному випадку має визначатися менеджментом або власниками підприємств на основі обґрунтованих рекомендацій технологів і наявності компетентного бізнес-плану, що підтверджує можливість і визначає терміни окупності капіталовкладень в обрані новачії. Щоб реалізувати затверджений план інновацій, на підприємстві має бути сформований відповідний рівень інноваційного менеджменту, про що йтиметься у наступному пункті роботи.

При визначенні інновацій як впроваджень у практичну діяльність господарюючих суб'єктів новачійних розробок завжди виникає певна складність, пов'язана з рівнем їх інноваційності. Виникає природне питання про те, чи можна вважати інновацією для конкретного суб'єкта господарювання запровадження заходів, вже реалізованих раніше іншими суб'єктами. Вирішення цієї дилеми для всіх сфер господарської діяльності потребуватиме дуже високого рівня абстракції, що може зробити висновок практично не придатним. Розв'язуючи завдання даного дослідження, зосередимося лише на окремій галузі (харчовій промисловості) та окремому типі інновацій (технологічних).

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, проведені дослідження показали, що інновація має дві характеристики — новизну та комерційний ефект. Для будь-якого підприємства харчової промисловості зміни технологічного процесу чи продукту, який виробляється і поставляється на галузевий ринок, можна вважати технологічною інновацією якщо виконується хоча б одна з двох наведених вимог. По-перше, новий (оновлений) процес або продукт є результатом науково-технічних розробок, і підприємство може виділити у вартості інноваційного проекту складову, зумовлену саме цими розробками. Таким чином, жодне інше підприємство галузі такого процесу чи продукту у своєму "арсеналі" засобів конкурентної боротьби не має.

По-друге, зміни в технологічному процесі підприємства чи в асортименті продукції, яку

воно виробляє, є повторенням вже існуючих заходів, здійснених у межах галузі іншими підприємствами. Але завдяки кращому комбінуванню цих змін з існуючим на підприємстві потенціалом, воно отримує комерційний ефект та забезпечує конкурентні переваги на ринку. Таким чином, запровадження в діяльність підприємства змін технологічного характеру, що відповідають хоча б одній з наведених вимог, будемо вважати технологічними інноваціями.

Література:

1. Миронюк Т.І. Необхідність інноваційної діяльності у харчовій промисловості / Т.І. Миронюк, Т.М. Яровенко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ekhp/2011_2/st11.pdf

2. Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент: уч. пособие / Ю.П. Морозов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 446 с.

3. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/40-15>

4. Товста Т. Л. Інноваційна активність діяльності підприємств харчової промисловості / Т.Л. Товста // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2008_628/51.pdf

5. Шевлюга О.Г. Дослідження впливу технологічних інновацій на ринок технологій і розвиток підприємства / О.Г. Шевлюга, О.М. Олефіренко // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2011. — № 4. — Т. I. — С. 38—44.

References:

1. Mironyuk, T.I. (2011), "The need for innovation in the food industry", available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ekhp.pdf (Accessed 22 May 2014).

2. Morozov, Yu.P. (2001), Innovatsionnyiy menedzhment [Innovation management], YUNITI-DANA, Moscow.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), Law of Ukraine "On the innovation activity", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/40-15> (Accessed 29 April 2014).

4. Tovsta, T. L. (2008), "The innovative activity of enterprises of food industry" available at: <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/.pdf> (Accessed 22 May 2014).

5. Shevlyuga, O.G. (2011), "Study the impact of technological innovation on the technology market and enterprise development", Marketing I menedzhment Innovatsiy, vol. 4, pp. 38—44.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2014 р.